

De onmogelijke godsvrede

Daniël VANACKER

In de morgen van 4 augustus 1914 vielen Duitse troepen het neutrale België binnen. In het parlement riep koning Albert het land op tot eendrachtig verzet. Tegenover de bedreigde onafhankelijkheid moesten de Belgen één partij vormen, „celui de la Patrie”. In deze geest benoemde de koning drie oppositieleiders tot minister van staat, twee liberalen en de socialist Vandervelde (leider der algemene werkstaking van 1913 en voorzitter van de Tweede Internationale!). Alle binnenlandse tegenstellingen moesten immers vergeten worden tot het vaderland gered was. De volgende dag richtte de vorst een proklamatie tot het Belgische volk die besloot met de beroemde oproep: „Herinnert U, Vlamingen, den slag der Gulden Sporen, en gij Luiker Walen, dat op dit oogenblik de eer der 600 Franchimonteezen U te beurt valt”. Deze tekst maakte een geweldige indruk, zeker in Vlaanderen¹. In veel publikaties over de oorlog en ook in de geschiedschrijving neemt men aan dat de „godsvrede” — zoals men deze binnenlandse wapenstilstand naar middeleeuws voorbeeld ging noemen — grotendeels gerespekteerd werd in het bezette gebied. Als uitzondering signaleert men vooral de taalkwestie². In dat verband is nogal wat discussie gevoerd over

1. Entoesiaste citaten van flaminganten als Omer Wattez, August Borms en Alfons Sevens vindt men in een anonieme aktivistische brochure *Aan het Vlaamsche Volk!* (1916: 1-3). De auteur (H. MOMMAERTS) besluit „dat de Vlaamschgezinden zich ten volle aansloten bij den Godsvrede die over partijen, standen en rassen in België was uitgeroepen”. Deze brochure werd de meest gebruikte bron voor de hier behandelde discussie, cf. A. FAINGNAERT, *Verraad of zelfverdediging?* 1933: 19 e.v. en 63 e.v., of H. ELIAS, *25 Jaar Vlaamse beweging* I, 1971: 15. Ons exemplaar dateert van april 1916.

Nuchtere reacties waren zeldzaam. Op dat punt verschilden de Gentse socialisten duidelijk van hun land- én partijgenoten. Was Anseele niet „de real-politiek bij uitnemendheid”? Zie P. KENIS, *Het leven van Edward Anseele*, 1930: 258-262. De benoeming van Vandervelde vond Vooruit „maar een mager beestje”: men had aan de arbeidersklasse beter het zuiver algemeen stemrecht beloofd (07.08.14). Het blad weigerde de Duitse socialisten, die de oorlogskredieten goedgekeurd hadden, ongehoord te veroordelen (19.08.14) en toonde zelfs begrip voor hun positie (10.10.14).

2. Zie b.v. H. PIRENNE, *La Belgique et la guerre mondiale* (1928: 82), dat een syntese bracht van een reeks detailstudies over ons land tijdens WO I: „La communauté du malheur et de l'espoir rapprochait trop étroitement les Belges les uns des autres pour ne pas leur faire oublier les querelles de partis et les conflits sociaux ou linguistiques qui s'étaient exaspérés dans le

de vraag hoezeer het aktivisme door franskiljonse provokaties uitgelokt of bevorderd werd. Veelal citeert men daarbij voorbeelden uit de vluchtelingenpers of buitenlandse bladen, waarvan de invloed op de vorming van de binnenlandse opinie o.i. onvoldoende blijkt³.

Vooreerst waren deze kranten niet of slechts met vertraging in het bezette gebied te krijgen. Meestal nam men er slechts kennis van de gewraakte artikels door overname in de achtergebleven pers of in sluikblaadjes. Voor de geschiedenis van het aktivisme kan men deze berichten dus beter in die binnenlandse kontekst bekijken, nl. wanneer en waarom werden ze hier overgenomen en verspreid? Diverse aspekten speelden een rol. Verkopers van klandestiene briefjes b.v. produceerden ook fiktieve berichten voor hun handel-tje (hoe sensationeler, hoe beter ze verkochten). Bovendien dateren de meest geciteerde provokaties niet uit de eerste oorlogsmaanden. Ze werden wel jarenlang door de aktivistische propaganda gekoesterd, omdat ze flagrant klonken én mooi inspeelden op andere misnoemens, b.v. de reeds vroeg op-duikende tegenstelling tussen gebleven en gevluchte Belgen⁴.

Een studie van dit vraagstuk mag zich dus niet tot die „klassiekers” beperken. Een systematische rekonstruktie van de binnenlandse evolutie tijdens de eerste oorlogsmaanden lijkt ons relevanter. Bij wijze van voorbeeld begeven

calme de la paix. Si la question flamande devait devenir plus tard un ferment de discorde, catholiques, libéraux et socialistes contractèrent en revanche une entente tacite qui les unit en un bloc indissoluble. Quelques tentatives du fanatisme politique en vue d'exploiter la situation contre le parti qui avait exercé le pouvoir depuis 1884 échouèrent dans l'indifférence ou l'inattention. Tous les représentants les plus autorisés de l'opinion donnèrent l'exemple de la concorde. Les partis ne disparurent point. La discipline, qui les soumettait à l'influence de leurs chefs, les fit en même temps obéir au mot d'ordre d'Union nationale que ceux-ci s'étaient donné". G. VANLOUBBEECK, *L'activité politique à Liège pendant la guerre 1914-1918*, B.T.N.G. 1970, bestreed reeds Pirennes stelling dat de oorlog „une parenthèse sanglante” was in de Belgische geschiedenis.

3. Zie b.v. L. WILS, *Flamenpolitik en aktivisme* (1974) en de reaktie van L. BUNING, *Het verleden vertekend?*, Het Pennoen 23/10 (1974). Wils behandelde uitvoerig de drie meest klassieke voorbeelden (buitenlandse!): Maeterlinck (december 1914), Harry (eind 1914) en Colleye (augustus 1915). Die toonden volgens hem wel aan dat de godsvrede geen absoluut begrip was — iedereen vocht uiteindelijk voor „zijn” België —, doch hij meende dat de anti-Vlaamse campagne door de aktivisten overdreven werd. Buning vond dat Wils te weinig begrip opbracht voor de geprikkelde sfeer van toen.

4. De lektuur van het binnenland kan men volgen in de plaatselijke pers en in diverse dag- en knipselboeken. Tegen sluikblaadjes met zg. uittreksels uit buitenlandse kranten, verkocht door „de peu scrupuleux trafiquants”, wordt gewaarschuwd in *Le Bien Public* van 7 december 1914. Het beruchte pamflet met *La vérité sur la capitulation d'Anvers* zou in oorsprong zo'n commerciële kwakkel kunnen zijn, wat meteen het raadselachtige verschil in bron (in de ene versie *De Tijd* uit Amsterdam, in de andere *Le Temps* uit Parijs) zou verklaren. Bij MOMMAERTS (1916: 6-8) vindt men wel enkele vroege, losse binnenlandse voorbeelden, doch met de bemerking: „het was vooral sedert de Duitsche bezetting dat de Franschgezinden de maat gaven hunner vijandige gevoelens tegenover ons volk”.

we ons naar Gent, waar we de tien weken meemaken vóór de stad bezet werd, toen er van Duitse manipulatie nog geen sprake kon zijn⁵.

In Gent waren de vooroorlogse tegenstellingen bijzonder scherp. De stad werd bestuurd door een antiklerikale coalitie (liberalen en radiko-socialisten), terwijl de regering en de provincie sinds vele jaren in katolieke handen waren. De Arteveldestad was ook de bakermat van de socialistische en de anti-socialistische beweging in Vlaanderen, die elkaar bekampten via diverse organen en organisaties. Tenslotte werd in deze franskiljonse burcht al jaren strijd gevoerd rond de vervlaamsing van de universiteit.

Reeds in de gemeenteraad van 3 augustus 1914 — dus nog vóór de koning — riep de liberale burgemeester Braun de bevolking op tot eendracht: „il est du devoir de tous les bons citoyens de se serrer autour du drapeau national”. Alle politieke groepen traden dit standpunt bij en de raad besliste de tekst van deze toespraak in de stad te afficheren. Op een van de volgende zittingen liet de katolieke oppositieleider weten dat de Gentse bisschop alle pastoors gevraagd had zich uit vaderlandsliefde rond de Gentse burgemeester te scharen. Ook in Gent werd dus duidelijk een godsvrede afgesloten⁶.

Noch Fransch, noch Duitsch

In de eerste weken van de oorlog ging alle aandacht naar de krijgsverrichtingen en het moedige verzet van het Belgische leger. Midden augustus dook in Gent evenwel een „nationalistisch Vlaamsch komiteit” op dat Vlaamse

5. Gent werd pas op 12 oktober 1914 bezet, zodat we ruim twee maanden de reacties van een brede krantenwaaier kunnen volgen. We lazen het katolieke *Fondsblad* en zijn volkseditie *De Gentenaar* (grotendeels identiek in deze periode, op de prijs na), het anti-socialistische dagblad *Het Volk*, de spreekbuis van de Katolieke Associatie *Le Bien Public*, de socialistische *Vooruit* en *Le Peuple Gantois* (enkele nummers in BRUG J 125), het liberaal-Vlaamse blad *Het Laatste Nieuws* (Gentse oorlogseditie in BRUG J 350), het vlaggeschip van de Liberale Associatie *La Flandre Libérale* en zijn volkse volgeling *Vaderland*. In deze periode greep de militaire censuur wel eens in, doch in principe alleen voor oorlogsberichtgeving. Ze kon b.v. zelfs het debat over de (on)grondwettelijkheid van perscensuur niet verhinderen (zie *Le Bien Public* 22.08.14). In het stadsarchief zochten we reacties van de stedelijke overheid en vonden o.m. enkele interessante stukken in een persoonlijke bundel van burgemeester Braun (SAG M 33/4). Daarbij moet men voor ogen houden dat de geschreven bronnen slechts een glimp van het gebeuren weergeven. Uit heel wat geschriften blijkt dat de Duitse inval in ons land een merkwaardige vorm van oorlogseuforie (of -neurose?) veroorzaakte, waarin de burgers — veelal werkloos doch niet sprakeloos — de meest waanzinnige geruchten hielpen verspreiden. Bovendien moet men aannemen dat de joernalisten inderdaad pogingen deden om de godsvrede te respekteren en dus minder scherp schreven dat wat de redactie en haar achterban feitelijk dacht en ook publiek, zij het mondeling, uitte.

6. *Gemeentebld* 03.08.14 en 08.09.14. Braun had zijn tekst vooraf in het schepenkollege voorgelezen (*Procès-verbaux des séances du Collège* 03.08.14, SAG C6); *Vooruit* 06.08.14.

lintjes (zwarte leeuw op geluw veld) propageerde als tegenhanger voor de alomtegenwoordige trikolorie kokardes. Ze waren te koop in het *Vlaamsch Huis* op het Sint-Baafspein en bij dagbladverkoper Dobbelaere, tevens deponhouder van *Het Laatste Nieuws*⁷.

Op 20 augustus werd Brussel bezet. Burgemeester Max verzocht de kranten hun publikatie te staken, wat de meesten ook deden. Door het verdwijnen van de Brusselse concurrentie deden de Gentse uitgevers gouden zaken. Gingen de Gentse medewerkers van *Het Laatste Nieuws* zich wellicht daarom melden bij de Gentse (liberale) drukker Ad. Hoste om dit blad — met toestemming van eigenaar Julius Hoste (volgens Paul Fredericq was dit echter een leugen) — verder te zetten? Zo werd deponhouder Dobbelaere uitgever en korrespondent Gust Van Hecke hoofdredakteur. Ook de gevluchte ploeg van *Le Peuple* bracht in Gent een miniversie uit, vanaf begin september verdergezet door de redactie van *Vooruit* als *Le peuple gantois*⁸.

Op 21 augustus brak er paniek uit in Gent. Post, telegraaf en Nationale Bank sloten hun deuren, de burgerwacht werd ijlings ontbonden, alle troepen verdwenen hals over kop uit de stad. Men verwachtte elk ogenblik de gevreesde vijand, doch hij kwam niet opdagen⁹. De volgende dag blokkeerde het Gentse *Laatste Nieuws*: „Waar zijn onze Bondgenooten?“ Het blad citeerde een niet genoemd politicus die het „vreeselijk vermoeden“ uitte „dat onze veelgenoemde en veel geroemde bondgenooten het kleine heldhaftige België aan zijn lot hebben overgelaten!“. Dit stuk verwekte grote opschudding in de stad. 's Avonds werd rond het Zuidstation — de traditionele verzamelplaats voor het laatste oorlogsnieuws — druk over dit artikel gediskussieerd. De flamingantische advocaat Robert Van Roy verdedigde er de stelling „dat wij door Frankrijk en Engeland verraden zijn“¹⁰.

7. *Het Laatste Nieuws* 13.08.14; voor de bedoeling van het lintje, zie het citaat in noot 11. Wie niet meevlagde in zijn knoopsgat, was verdacht. „Alle menschen loopen met de Belgische kleuren, meest ook met de Fransche, enkelen hebben er de Engelsche bij. Iedereen ziet naar ons, omdat wij geen strikje willen dragen“, noteerde dominee Domela midden augustus (*Uit mijn oorlogsdagboek* 1915: 8).

8. A. VIERSET, *Mes souvenirs sur l'occupation allemande en Belgique*, 1932: 65; Paul FREDERICQ, *Dagboek* 16.09.14 en 14.08.15 (BRUG hs. 3704); *Het Laatste Nieuws* 21.08.14; AVANTI, *Een terugblik* III, 1931: 10-11.

9. „In de militaire bakkerij zat het brood nog in den oven en in de keuken der kazernen stond de soep in de ketels over te koken“, leest men bij Heinrich WANDT, *Etappenleven te Gent* I, 1921: 22.

10. *Het Laatste Nieuws* 22.08.14; FREDERICQ, *Dagboek* 22.08.14. Gust Van Hecke had in Gent een besproken reputatie. Karel Van de Woestijne vond hem lichtzinnig en driftig (Dr. P. MINDERAA, *Karel Van de Woestijne* 1942: 343n2) en bracht in *De Leemen Toorens*, met de figuur van Gust Van Ghendt, een weinig vleiend portret van deze literator (*Verzameld Werk* 7, 1928: b.v. 111 „zijne jovialiteit is geheel onoprechtheid; onoprecht is trouwens alles wat hij doet: zijne artikels (...) evenzeer als zijn roman“). Volgens deze verholten kroniek van het

De opgeroepen politie maakte een einde aan de samenscholing. 's Anderendaags rapporteerde de officier van wacht dat de relletjes veroorzaakt waren door „deux ou trois jeunes meneurs flamingants” en jonge straatlopers, op zoek naar avontuur. De genoemde Van Roy's waren er volgens hem niet bij betrokken. Burgemeester Braun stuurde een kopie van dit verslag naar de prokureur en verspreidde een proklamatie waarin hij de burgers andermaal opriep tot koelbloedigheid en goede wil. „Wij dringen er ook op aan opdat de Gentsche pers voorzichtig weze en vermijde, door onbesuisde artikelen tweespalt onder de inwoners te verwekken”. Hoofdkommissaris Van Wesemael versterkte de patrouilles rond het Zuid. Mochten de flaminganten opnieuw manifesteren, dan moest men hen onmiddellijk aanhouden en schepen De Bruyne — de vlaamsgezinde in het kollege — verwittigen om hen toe te spreken. Nadien moest de dienstchef handelen „selon les circonstances qui auront déterminés [*sic*] les chefs de patrouille à opérer l'arrestation”, zo luiden zijn onderrichtingen¹¹.

Dezelfde zondagmorgen ging schepen De Weert uitgever Dobbelaere ervoor waarschuwen dat *Het Laatste Nieuws* en zijn opsteller vervolgd zouden worden als er nog zo'n artikels verschenen¹². Die avond kwam een heer bij de politie vier getuigen opgeven i.v.m. „les propos anti-patriotiques et flamingants” van Robert Van Roy. Bij navraag bevestigden twee getuigen dat Van Roy Frankrijk van verraad beschuldigd had en gesteld dat we „misschien be-

vooroorlogse flamingantisme in Gent vormde Van Hecke met de gebroeders Jules Van Roy (Lodewijk De Koninck) en Alfons Van Roy (Arnold d'Haeseleer) een onafscheidelijk en vrolijk trio of liever een sextet, de dames meegerekend (id. : 108). Dat wordt bevestigd door FREDERICQ, die ook meldt dat Van Hecke zichzelf „de hoer der Vlaamsche pers” noemde omdat zijn pen voor iedereen te koop was (*Dagboek* 17.04, 07 en 14.08.15). Het leven van de drie vlaamsgezinde gebroeders Jules, Alfons en Robert Van Roy werd beschreven door L. BUNING in het *Nationaal Biografisch Woordenboek* (VI en VII). Een familieportret vindt men in J. Van de CASTEELE, *De strijdbare Van Roy's uit Nevele*, Het Land Van Nevele XV/3 (08.84). De Van Roy's hoorden bij de Gentse radikale kern van *De Vlaamsche Blok* en *De Bestuurlijke Scheiding*.

11. Politierapport 23.08.14 met notitie Braun 23.08.14 (SAG M 33/4/1). De aanhef luidde : „j'ai été prévenu vers 10 3/4 que des rassemblements se formaient à la gare du Sud et qu'un des frères Van Rooy haranguait la populace exitant celli-ci contre les „Français”, qui n'étaient pas venus au secours des „Belges”, que dès le lendemain les flamands n'avaient qu'à compter sur leurs propres forces, qu'ils devaient enlever le ruban tricolore qu'ils portaient sur la poitrine, qu'ils devaient porter un petit lion de Flandre etc.”. Proklamatie Braun 25.08.14 in diverse kranten (bv. *De Gentenaar* 26.08.14); cirkulaire hoofdkommissaris 23.08.14 in SAG M 33/4/1.

12. Brief A. SEVENS 27.08.14 aan minister Helleputte (AMVC, S 592, B II). We betwijfelen of schepen De Weert terzake bevoegd was en of er enige rechtsgrond voor vervolging bestond. Als feitelijke verklaring geldt hier wellicht een notitie van FREDERICQ: Braun en De Weert „besturen nu de stad als dictators”; De Weert had al op diverse plaatsen „op zijnen poot gespeeld” (*Dagboek* 23.08.14).

ter broeders van den duitschman'' geweest waren. Ook senator De Bast bracht zijn vriend Braun diskreet op de hoogte van dit incident¹³.

Op zondagavond werd het gebrekkige patriottisme van „certains flaminguants'' reeds aangeklaagd door *La Flandre Libérale*. „Certaine presse flamande'' kon blijkbaar niet voldoende discipline opbrengen om de innerlijke taaltwist even te vergeten. *La Flandre* nam niet alleen aanstoot aan de aanval op de Franse bondgenoot, maar ook aan de voorstelling als zouden Luik en Antwerpen vooral door Vlaamse moed verdedigd zijn. De krant had hetzelfde toontje gelezen in de *Stad Eecloo* en sprak al van „un crime de lèse-patrie''. Ook het *Vaderland* viel scherp uit tegen het „Laagste Nieuws'' en vertaalde de volgende dag het artikel uit *La Flandre*. *Vooruit* had het over een „echte onwaardigheid''. De katolieke pers sprak alleen het gerucht tegen als zouden de bondgenoten in gebreke blijven, zonder *Het Laatste Nieuws* te noemen¹⁴.

Nadat *Het Laatste Nieuws* op 23 augustus geopend had met het voorbarige bericht — of wens? — „België heeft gedaan met vechten!!'', leverde de redactie twee dagen later een hele voorpagina citaten om zijn bondgenootenstelling kracht bij te zetten. Op 26 augustus ging de krant uitvoerig in op het thema „De Vlamingen en de oorlog''. In toepassing van de slogan „Wij willen noch Franschen noch Duitschers worden! Wij willen ons zelf zijn!'' werd gewezen op het tijdelijk karakter van het bondgenootschap met Frankrijk om de tijdelijke vijand, de Duitse invaller, te verdrijven. Verder trok dit artikel van leer tegen een „paar dagbladen'' die het waagden „op duistere wijze, met vage, doch kwaadbedoelende verdachtmakingen, ten opzichte der Vlaamschgezinden voor den dag te komen''. De redactie meende dat zijzelf beter de godsvrede respektteerde: „We zijn in dien zin betere, kalmere Vaderlanders, dan „La Flandre Libérale'' en „Vaderland'', die over de taalkwestie gaarne een vuilen, lagen twist zouden willen beginnen''.

Het *Vaderland*, als liberaal volksblad de grote konkurrent van *Het Laatste Nieuws*, wees die „kale excusien'' van de hand en fulmineerde tegen zijn „fanatiek flamingantisme'': „Wij hebben deze houding, die de

13. De aangever voegde eraan toe: „Il faut que cela cesse. Si le sieur Van Rooy est flaminguant au point [de] ne pas hésiter à ameuter le peuple contre une nation amie et dont nous avons un besoin de tous les instants, on n'a qu'à l'envoyer en Hollande''. De derde getuige had Van Roy gezien doch hem niets horen zeggen, de vierde had als „Bruxellois'' niets begrepen van de discussie (SAG M 33/4/3 en 4). De Bast verhaalde het incident in een brief en stak er op een afzonderlijk papiertje de naam bij (id., 4/5).

14. *La Flandre Libérale* 24.08.14 (deed de beschuldiging van „crime de lèse-patrie'' niet denken aan de „Drie Leerzen'', spotnaam voor de *Union pour la défense de la langue française à l'Université de Gand* die in 1910 opgericht was om „un crime de lèse-civilisation, un crime de lèse-patrie et un crime de lèse-cité'' te beletten?); „Geweldig artikel'', noteerde FREDERICQ over dit stuk (*Dagboek* 23.08.14). *Vaderland* 24 en 25.08.14, *Vooruit* 25.08.14, *Het Volk* 24.08.14, *De Gentenaar* 25.08.14.

kwājongens-concertstoorders van 't Feestpaleis herinnert, afgezweept gelijk zij het verdient''. Meteen werd er in boosaardige vetjes aan toegevoegd dat *Het Laatste Nieuws* in 1913 „zoo gretig de uitvallen en boycotteerartikelen van sommige DUITSCHE gazetten tegen onze Wereldtentoonstelling overnam''¹⁵.

Het blad werd ook terechtgewezen door *Vooruit*, welke krant meende dat de Gentse editie van *Het Laatste Nieuws* die campagne voerde omdat ze Frankrijk als haar „bloedvijand'' beschouwde. Dat was niet alleen onrechtvaardig en ongepast, doch ook in het nadeel van de Vlaamse zaak. De onafhankelijkheid van België hing immers af van de overwinning der bondgenoten. Een zegevierend Duitsland zou ons met geweld zijn kultuur opdringen en „dan is het ook gedaan met onzen politieken, met den Vlaamschen taalstrijd, met de zelfstandigheid van den Vlaamschen stam, met de Vlaamsche kultuur en met alles waarvoor de flaminganten strijden''¹⁶.

Op 28 augustus meldde de kommissaris van de 9e wijk aan het hoofdbureau dat een groep flaminganten bijna elke avond in het *Vlaamsch Huis* vergaderde en er openlijk anti-Franse ideeën verkondigde, „semant ainsi la défiance envers une nation alliée et provoquant des sentiments germanophiles''. Dat vond hij vanwege deze jongeren onaanvaardbaar terwijl onze soldaten aan het front streden. Hij meende dan ook dat „il y a lieu de faire surveiller ces gaillards de près et de prendre, si ces faits sont établis, des mesures de préservation que la situation comporte''.

De hoofdkommissaris gaf onmiddellijk aan de 1e wijk opdracht de zaak uit te zoeken. De vermeende tipgever, een cafébaas, bevestigde dat een van zijn klanten verontwaardigd uit het *Vlaamsch Huis* weggelopen was „om reden men er den duitschman ophemelde'' — wat bij verdere navraag niet bleek te kloppen. Daarop was de cafébaas zelf eens gaan luisteren en had hij in het *Vlaamsch Huis* gehoord hoe iemand — prof. MacLeod volgens de bazin — alles aannam ten voordele van de Duitsers en niets in hun nadeel. Die man had ook op een kaart getoond hoe weinig de Russen nog maar veroverd hadden. Burgemeester Braun bezorgde een kopie van dit verslag aan schepenen De Weert en de prokureur¹⁷.

15. *Vaderland* 26.08.14. Uit protest tegen de fransdolheid op de Gentse Wereldtentoonstelling van 1913 zongen enkele flaminganten (o.m. de Van Roy's, „le trio bien connu'') tijdens de pauze van een Frans concert een koeplet van de Vlaamse Leeuw. Ze werden buitengewerkt met behulp van waakhonden. Dit incident lokte nogal wat commentaren uit (cf. M. BASSE, *De Vlaamsche Beweging van 1905 tot 1930*, I, 1933: 53-57 en Van de CASTEELE 1984: 135). In dezelfde periode maakte burgemeester Braun de organisatie van een Vlaamse Hogeschooldag onmogelijk, waardoor hij het definitief bij de flaminganten verkorven had (*De Witte Kaproen* 06.13 en FREDERICQ, *Dagboek* 06.07.13).

16. *Vooruit* 26.08.14.

17. Politierapport 9e Wijk 28.08.14 en rapport le Wijk 30.08.14 met notitie Braun 01.09.14 (SAG M 33/4/6). Op 17 augustus schetste Domela een ander beeld van MacLeod: „Hij droeg nota bene de Belgische kleuren met den Vlaamschen leeuw erop, en dan te denken, dat hij ter

Blijkbaar kregen de Gentse flaminganten snel lucht van deze (en andere?) politionele ijver, want reeds op 27 augustus schreef Alfons Sevens verontrust naar minister Helleputte in Antwerpen. Volgens hem was er in Gent een geheime aktie bezig om sommige vlaamsgezinden door het parket te laten vervolgen als opruiers. Op die manier zouden de Gentse franskiljons wraak willen nemen voor de Vlaamse rel op de Wereldtentoonstelling¹⁸.

Er deden zich nog andere incidenten voor. Zo protesteerde ANV-sekretaris Hippoliet Meert op 24 augustus bij de burgemeester tegen de uitlatingen van Victor Renaud, hoogleraar aan de Gentse universiteit. Deze had in het openbaar verklaard dat alle flaminganten „aan Duitsland verkocht zijn; dat men ze den eenen na den anderen voor den kop moest schieten”. Meert vroeg de burgervader zeer beleefd in te grijpen. „Vóór mij zou een dergelijk dwaashoofd in geen geval ongestraft zijn beleediging herhalen”. Braun borg deze brief onbeantwoord in zijn map... „Manifestations anti-françaises”¹⁹.

Partijensrijd

Naast de Vlaamse kwestie bleven ook de andere grote tegenstellingen de publieke opinie beroeren. *Vooruit* b.v. kon zijn ingeboren afkeer voor kerk en klooster niet onderdrukken, terwijl *Het Volk* de socialisten graag verweet aan te hitsen „tot tekortkomingen aan den vaderlandschen plicht en tot vernieling der maatschappij”. Dat leverde dan weer volgende repliek op, gretig overgenomen door *Het Laatste Nieuws*: „Wij vinden in het anti-socialistisch en kristelijk blad ‘Het Volkje’ een van die smeerlapperijen, die niet onbeantwoord mogen blijven. De kristelijke volgeling van Jesus die de bergrede hield en liefde tot de vijanden predikte, stookt tot haat en bloedvergieten aan. Natuurlijk met ’n geheim doel, met een jezuieten doel. Hij wil ‘*Vooruit*’ dood duwen”²⁰.

Ook *La Flandre* liet zich niet onbetuigd. Op 29 augustus viel ze uit tegen de klerikale *Gazette van Eecloo*, die annexatie bij het ordevolle Duitsland en het katolieke Oostenrijk zou verkiezen boven een overwinning van het revolutionaire Frankrijk. *Vooruit* nam dit bericht over onder de titel „Klerikale en flamingantische beestigheden” (met als toelichting: „wij zouden er niet

gelegenheid van de 75-jarige onafhankelijkheidsfeesten niet wilde vlaggen en niet op audiëntie kwam. Nu sprak hij broederlijk met den Franskiljon over de „Unité nationale” en is zeer Duitschvijandig” (*Uit mijn oorlogsdagboek* 1915: 16). Deze kritiek is hypokriet als men weet dat Domela enkele dagen eerder aan schepen De Weert een artikel bezorgde over de anti-Duitse stemming in Nederland, dat op 15 augustus in *La Flandre* verscheen („En un mot, la nation hollandaise tient pour les Anglais et les Belges”). Volgens De Weert wilde Domela zo afgeraken van de verdenking van duitsgezindheid (FREDERICQ, *Dagboek* 11.08.15).

18. Brief A. SEVENS 27.08.14 aan minister Helleputte (AMCV, S 592, B II).

19. SAG M 33/4-2.

20. *Het Volk* 18.08.14, *Vooruit* 24.08.14, *Het Laatste Nieuws* 26.08.14.

van gewaagd hebben als het niet noodig was vast te stellen dat in deze triestige dagen geen paap den bek kan openen zonder beestigheden te vertellen!"). Enkele dagen later kwam *Het Volk*, dat de *Gazette* ook afgekeurd had, bekennen, na lektuur van de opgestuurde nummers, dat de gewraakte citaten vals waren ²¹.

Anderzijds wees *La Flandre* het blad *Vooruit* terecht toen dit nogal uitdagend over de volgepropte kloosters schreef en zo tot plunderen dreigde aan te zetten. Dat was niet de bedoeling, liet hoofdredakteur Hardyns met de „Nodige klaarheid” weten, doch enkele berichtjes verder trok hij alweer ten strijde tegen het „prullenblad” *Het Volk*, wiens vaderlandse raad hij best kon missen. *De Gentenaar* noteerde dat *Vooruit* toch zijn staart introk en hoopte „dat hij dergelijke stommiteiten niet meer zal herbeginnen” ²².

In die dagen — eind augustus — stelde burgemeester Braun tot zijn groot ongenoegen vast dat de vlaggen der Entente steeds meer uit het stadsbeeld verdwenen naarmate de Duitsers Gent naderden. Op 3 september herhaalde hij zijn oproep tot bevlagging, met verwijzing naar een uitdrukkelijk verzoek van de regering. Bovendien besliste hij de politie in te schakelen. Agenten trokken van deur tot deur om de vaderlandsliefde aan te wakkeren. Van de „récalcitrants” werden zelfs lijsten opgemaakt. Daarop prijkte een zeer verscheiden gezelschap (o.m. rektor Schoentjes). De meeste zondaars verklaarden hun vlag binnen te houden uit schrik of hadden gewoon geen driekleur. Op deze lijsten vindt men slechts één notoir flamingant, nl. advocaat Alfons Van Roy. Deze beloofde de politie voor een vlag te zorgen ²³.

Midden september bereikte de polemiek in de Gentse pers een waar hoogtepunt (of dieptepunt?). Ook *Le Bien Public* verloor toen zijn geduld en wees kollega *La Flandre* terecht voor een aanval op de geestelijkheid en de regering: „Il nous repugne de polémiquer à cette heure avec des compatriotes, au sujet des affaires de notre pays (...). Il nous avait paru que la *Flandre*, de son côté, voulait faire trêve aux querelles. Etait-ce une illusion de notre part?”

Ook *Vooruit* en *Vaderland* blijven de geestelijkheid, de kloosterlingen en onze godsdienstige overtuiging bijna dagelijks aanvallen, klaagde *Het Volk* de volgende dag. Als Braun en Anseele de godsvrede niet kunnen laten nalen in hun pers, willen wij niet „de rol van dupe spelen”, dreigde het orgaan der anti-socialisten ²⁴.

Dit artikel trok de aandacht van burgemeester Braun. Hij besloot over die zaak een brief te schrijven aan de liberale kranten. 's Anderendaags bedacht hij dat hij zich beter tot alle redakties kon richten: „Je dois, dans les

21. *Vooruit* 29.08.14, *Het Volk* 05.09.14.

22. *La Flandre Libérale* 05.09.14, *Vooruit* 05.09.14, *De Gentenaar* 07.09.14.

23. SAG M 32/6.

24. *Le Bien Public* 17-18.09.14, *Het Volk* 19.09.14.

circonstances actuelles, me placer au dessus de tous les partis''. Hij verzocht hen geen polemieken te voeren om beroering en verwarring te vermijden : „Het is mijn vurige wensch, dat de opschorting van politieken twist, die van af het begin van den oorlog uitgeroepen is, zou gehandhaafd worden, tot op het oogenblik ten minste, dat de Vrede het Vaderland in zijn normale toestand zal brengen''²⁵.

De katolieke bladen betuigden hun instemming met deze oproep... die ze vooral voor de tegenpartij bedoeld achtten. *Le Bien Public* hoopte dat de burgemeester gevolgd zou worden door de bladen „dont les patrons siègent au sein de l'administration communale — de krant viseerde vooral *Vooruit* en *Le peuple gantois* — Sinon, les polémiques risquent de devenir plus violentes''. *Het Volk* schreef in dezelfde zin, doch stelde nota bene vast dat dit standpunt nauwelijks gezet was toen *Vooruit* al met een nieuwe, grove aanval op de godsdienst uitpakte.

In naam van *La Flandre* antwoordde Hippolyte Callier per brief aan de burgemeester. Als reactie op *Le Bien Public* verscheen dit schrijven, met bijgevoegd commentaar, enkele dagen later in *La Flandre*. Men moest inderdaad het nationale boven het partijbelang stellen, doch men kon de godsvrede toch niet zover drijven „jusqu'à laisser se faire l'oubli sur les graves responsabilités de ceux qui — dans un intérêt de parti — ont laissé le pays sans lui donner l'armée qu'il aurait dû avoir pour assurer efficacement sa défense''. Volgens *La Flandre* gaven nog teveel pastoors en onderpastoors op de preekstoel blijk van „des sentiments hostiles à la France et aux Français''. De bisschop kon dus beter ook eens een brief schrijven zoals Braun²⁶.

Het *Vaderland* wilde de partijpolitiek wel terzijde laten en de polemiek zoveel mogelijk vermijden, doch was reeds enkele malen van deze stelregel moeten afwijken „ten gevolge van de onverdraagzaamheid van sommige clericale tolken en van de oneerlijke zinspelingen en politieke berekeningen welke zij bijna alle dagen lieten doorschijnen onder voorwendsel van godsdienstige propaganda''. De godsvrede hing dus af van de geestelijkheid, die moest ophouden het *Vaderland* te lasteren en zijn verspreiding in de ziekenhuizen te belemmeren.

Vooruit veronderstelde dat de burgemeester eerder *Het Volk* en *Le Bien Public* bedoelde. Haar uitgever, de S.M. *Het Licht*, had het verzoek van Braun besproken en beslist haar gedragslijn te behouden, d.i. „te polemiekeren

25. SAG M 31/15 bis.

26. *Le Bien Public* 24.09.14, *Het Volk* 25.09.14, *La Flandre Libérale* 25.09.14. De journalistieke wrevel werd aanzienlijk overtroffen door wat in de volkse verbeelding ontstond, zie b.v. deze notitie van FREDERICQ: „Op den buiten loopt het gerucht te Deinze en omstreken dat Paus Pius X verscheidene milliarden aan Duitschland gegeven had om de Fransche vrijmetse-laars te helpen uitroeien, maar dat hij zich gezelfmoord heeft van verdriet, toen hij vernam hoe zijn troetelkind het katholieke België door de Duitschers verwoest werd'' (*Dagboek* 23.09.14).

telkens zulks noodzakelijk is ; de tijden zijn te gewichtig en eischen dat de verantwoordelijkheden vastgesteld wezen". Met genoegen stelde *Vooruit* vast dat *La Flandre* evenmin hoog opliep „met die tweede soort censuur". De scherpste reactie kwam van haar Franstalig zusterblad *Le peuple gantois* (met dezelfde redactie als *Vooruit* ??). Voor deze krant was de godsvrede een uitvinding van de klerikale en anti-socialistische bladen. Slechts naïevelingen konden vertrouwen hebben in die ultramontanen. Mocht zij echter zwijgen over de 37.000 geestelijken die niet in het leger vochten, terwijl die „tonsurés" niet ophielden de arbeiders te beschimpen ? „Et que le bourgmestre de Gand nous demandé mille fois de nous taire, nous jurons que nous continuerons à cingler des misérables, qui, dans le but de faire marcher leur boutique cléricale et malsaine, violent la vérité, trompent la masse et insultent la classe ouvrière !" ²⁷.

Besluit

Uit dit Gentse persoverzicht, verhelderd met enkele andere reacties, blijkt dat in Gent de godsvrede reeds verbroken werd voordat de Duitsers de stad binnenreden. Niet alleen de taalstrijd maar ook de ideologische discussie werd verdergezet. Op solist Gust Van Hecke in het Gentse *Laatste Nieuws* na, werd het debat vooral gevoerd door dagbladen die optraden als de tolk van de politieke partijen en de arbeidersbeweging. Het is o.i. niet toevallig dat men het minst oprispingen vindt in het *Fondsblad* en *De Gentenaar*, die weliswaar op een Vlaams en katholiek standpunt stonden, maar geen organisatie vertegenwoordigden. Precies deze twee en *Het Laatste Nieuws* gaven ook geen (afwijzende) commentaar op de verzoenende brief van Braun. Wie de intensiteit kent van de maatschappelijke tegenstellingen vóór de oorlog en het vitriool geproefd heeft dat strijdbare joernalisten toen in hun inkt mengden, zal ook niet verwachten dat alle vijandschap en wantrouwen van de ene dag op de andere verdween. Vooral toen duidelijk werd dat de oorlog zou aanslepen, moesten de diverse machtsblokken zich toch gaan afvragen hoe ze hun ideologische aanhang en organisatorische uitbouw konden consolideren — en misschien zelfs versterken — om na de oorlog vanuit dezelfde — of een betere — positie de strijd te hernemen ²⁸.

27. *Vaderland* 24.09.14, *Vooruit* 24.09.14, *Le Peuple Gantois* 26.09.14. We vonden geen reactie in *Het Laatste Nieuws* noch in *De Gentenaar* of *Fondsblad*.

28. Deze stelling kunnen we niet uitwerken in het kader van dit artikel. Lektuur van b.v. het verslagboek van het Gentse Middenkomiteit (AMSAB) toont duidelijk aan dat de oorlog voor de Gentse socialisten geen status-quo inhield, doch integendeel kansen bood die de beweging moest benutten. In juli 1917 stelde Anseele, in een interview met het Duitse sociaaldemokratische blad *Vorwärts*, tevreden vast : „Wenn der Friede kommt, wird er unsere Arbeiterschaft hier in Gent äußerlich und innerlich gewachsen finden". Hij meende overigens „daß überall der Krieg zu einem gewaltigen Hebel der Demokratie geworden wäre" (knipsel in BWP Fonds Gent-Eeklo, doos 22, AMSAB).

De „schuldvraag” voor het verbreken van de godsvrede is niet gemakkelijk te beantwoorden. Op het eerste gezicht lijken de flaminganten „begonnen” te zijn, nl. Gust Van Hecke in *Het Laatste Nieuws* en Robert Van Roy. Hun gewraakte uitspraken betroffen evenwel vooral de verhouding met de Franse bondgenoot. Was het redelijk dat dit als een gebrek aan vaderlandsliefde aangerekend werd? Tekenend voor de toenmalige mentaliteit van de franskiljons is dat burgemeester Braun — die anders zijn best deed om zich in deze crisis boven de partijpolitiek te stellen — de Vlaamse klacht van Hippoliet Meert opborg in zijn map „Manifestations anti-françaises”.

Wat uitgesproken Vlaams was, werd in die geprikkelde sfeer, nog meer dan vroeger, gelijkgesteld met anti-Frans én met pro-Duits. Het inzetten van de politie in die discussie kon moeilijk bijdragen tot het bedaren der gemoederen. De wederzijdse spanningen werden soms opgedreven door dwaze details. Zo gingen b.v. op diverse plaatsen gevluchte Walen bij de politie Vlamingen aangeven, omdat ze meenden hen Duits te horen praten. Is het dan verwonderlijk dat men reeds in de eerste weken de mening hoorde verkondigen dat de oorlog schade zou toebrengen aan de Vlaamse Beweging doordat de afkeer voor de Duitsers op de Vlamingen zou overslaan? ²⁹

Van bij de aanvang van de oorlog werd het konflikt door sommigen geïnterpreteerd als een konfrontatie tussen de Germaanse en Latijnse kultuur. De bekende Duitse historicus Lamprecht verdedigde deze stelling reeds eind augustus. Deze tesis werd graag bijgetreden door sommige franskiljons in Vlaanderen, bijzonder verheugd over de toenadering van ons land tot Frankrijk, „à qui nous attachent des liens si étroits de parenté intellectuelle et morale”, zoals *La Flandre* de bondgenoot loofde ³⁰.

Van Vlaamse zijde vreesde men anderzijds dat dit bondgenootschap de frankofone stellingen in Vlaanderen zou versterken, zoals de Fransen al de Gentse Wereldtentoonstelling komen redden waren om de Gentse universiteit voor de Franse kultuur te helpen behouden. In de Vlaamse slogan „Noch Fransch noch Duitsch” lag de nadruk daarom duidelijk op het eerste deel. Die vrees verklaart ook de poging van het Gentse *Laatste Nieuws* om de oorlog voor te stellen als een Europese machtsstrijd in plaats van een rassenkamp ³¹.

29. *Het Laatste Nieuws* 22 en 19.09.14.

30. Fredericq las het artikel van Lamprecht op de redaktie van *La Flandre* en publiceerde het in zijn *Volksbelang* (12.09.14) (*Dagboek* 03.09.14); *La Flandre* 02.09.14.

31. *Het Laatste Nieuws* 18.09.14. Albert Ceuterick, de eerste algemene sekretaris van de Wereldtentoonstelling, roemde er zich op dat hij de Franse regering tot deelname aan de Wereldtentoonstelling bewogen had door een vertrouwelijke nota, ter attentie van president Poincaré, waarin de tussenkomst van Frankrijk gevraagd werd om de invloed van de flaminganten én de Duitsers (in de handel te Antwerpen, de banken te Brussel en de industrie te Luik) tegen te gaan. Via generaal Jungbluth bezorgde Ceuterick dit stuk ook aan koning Albert. „Envoyez le mémoire à Paris”, liet de generaal weten, „On peut vous désavouer, si c'est nécessaire”. Fre-

Ook aan de ideologische discussie kwam geen einde. N.a.v. de oproep van burgemeester Braun op 22 september formuleerden de meeste kranten duidelijk hun standpunt. Voor *La Flandre* kon de godsvrede al niet slaan op de kritiek n.a.v. het militaire beleid van de katholieke regering, *Vooruit* wilde de „verantwoordelijkheden” blijven vaststellen en alle redakties waren van oordeel dat de schuld van de polemieken eigenlijk bij de tegenpartij lag. Voor de antiklerikale bladen was dit evenwel niet zozeer de klerikale pers, maar de geestelijkheid (wier preken ze slechts van horen zeggen kenden ?!).

Deze reactie illustreert meteen de theoretische onmogelijkheid van een godsvrede. Impliceerde deze een status-quo van de machtsverhoudingen, dan kon de kerk verder tegen verderfelijke lektuur ageren. Mocht de kerk niet meer banbliksemen, dan konden de anti-klerikale bladen gemakkelijker doordringen in Vlaanderen en zo de verhoudingen wijzigen. In beide gevallen werd de godsvrede geschonden.

Liever dan een of andere partij met de vinger te wijzen, kan men beter stellen dat een algemeen maar vaag akkoord over een godsvrede wel enkele weken kon standhouden, maar bij gebrek aan concrete afspraken onvermijdelijk tot conflicten moest leiden en dus niet langer houdbaar was. Iedereen had immers zijn eigen kijk op het begrip, die vooral toegevingen van de anderen veronderstelde.

dericq besloot uit dit verhaal dat deze buitenlandse inmenging dus met de onrechtstreekse goedkeuring en toestemming van de koning gevraagd was (*Dagboek*, 04.01.16). Dergelijke nota verklaart de beruchte rede van minister David in het Franse parlement : „Nous avons été appelés à Gand (...) La ville de Gand sollicitait particulièrement la participation française, parce que nous étions là sur un terrain où notre influence à l'extérieur est tout particulièrement mise en cause” (geciteerd bij BASSE I, 1933 : 48).